

Я.М. Романюк,
Голова
Верховного Суду України,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України

Л.О. Майстренко,
помічник Голови
Верховного Суду України,
заслужений юрист України

Масовий позов: загальна характеристика, зарубіжний досвід і перспективи впровадження в Україні

Сучасну демократичну державу неможливо уявити без функціонування системи судів, адже вони покликані здійснювати правосуддя, реалізуючи на практиці гарантоване п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Людина, яка вважає свої права порушеними і шукає справедливості, звертається до суду за вирішенням правового спору, сприймаючи суд тим органом, що уособлює справедливість. Проте функціонування судової системи, яка гарантує результативне, швидке та якісне вирішення правових конфліктів, прямо пов'язане з тим, наскільки ефективно організована загалом правова система держави.

Ефективність виконання судовою системою своїх функцій характеризується якістю здійснення процесу судочинства та дотриманням суддями розумних строків розгляду справ. Ці показники перебувають у нерозривному зв'язку з тим, наскільки «адекватним» є рівень робочого навантаження на суддів у судах усіх рівнів, тобто залежать від кількості справ, що надходять для судового розгляду

Summary

The article outlines the general features of mass action as an institution designed to provide efficient and procedurally economical consideration of legal conflicts involving unlimited range of persons. The foreign experience in this sphere has been analyzed for the purpose of selecting the optimal model of mass action for Ukraine

У світі не існує єдиної моделі правової чи судової системи, яку можна вважати еталоном. Кожна держава самостійно вирішує це питання, спираючись на особливості того чи іншого типу правової системи, історичний досвід, характеристики відносин у власному суспільстві.

При цьому національну правову систему держави не слід сприймати як винятково сталу й незмінну. Вона повинна розвиватися й удосконалюватися, реагуючи на соціально-економічні зміни та потреби суспільства. Те ж саме можна сказати й про правові механізми, що закладаються в основу діяльності суду, а також про норми національного матеріального та процесуального законодавства.

Безперечно, ефективність виконання судовою системою своїх функцій характеризується якістю здійснення процесу судочинства та дотриманням суддями розумних строків розгляду справ. Ці показники перебувають у нерозривному зв'язку з тим, наскільки «адекватним» є рівень робочого навантаження на суддів у судах усіх рівнів, тобто залежать від кількості справ, що надходять для судового розгляду.

Високий рівень робочого навантаження на суддів у межах одного окремого суду може виникати в певний період часу та мати разовий характер, який неможливо спрогнозувати. Він залежатиме від багатьох специфічних чинників та обставин, що склалися в конкретному суді й регіоні, на який поширюється територіальна юрисдикція суду

На цьому зв'язку свого часу наголосив Комітет міністрів Ради Європи в Рекомендації № R (86) 12 державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах, зазначивши, що зростання кількості справ, які направляються на розгляд судів, може перешкоджати праву кожного на публічний судовий розгляд упродовж розумного строку, закладеному в п. 1 ст. 6. Конвенції. Скорочення будь-якого надмірного робочого навантаження на суди не-обхідне задля поліпшення якості відправлення правосуддя¹.

Високий рівень робочого навантаження на суддів у межах одного окремого суду може виникати в певний період часу та мати разовий характер, який неможливо спрогнозувати. Він залежатиме від багатьох специфічних чинників та обставин, що склалися в конкретному суді й регіоні, на який поширюється територіальна юрисдикція суду. Однак у разі, якщо середній у державі показник робочого навантаження на суддів однієї ланки судів тривалий час є стабільно високим, — це тривожний сигнал. Він свідчить про нагальну необхідність вивчення причин, які призводять до систематичного надмірного робочого навантаження в судах, а також про потребу вжиття заходів щодо зменшення такого навантаження та запобігання його появі в майбутньому.

Отже, надмірне робоче навантаження на суддів певним чином слугує мірилом якості та

ефективності судових процедур і правових засобів захисту порушеного права, які правова система держави пропонує суспільству.

Відомо, що судова система України вже тривалий час потерпає від надміру високого рівня робочого навантаження на суддів. Так, у 2012 та 2013 рр. середньомісячне навантаження на суддю місцевого загального суду становило 69,3 та 67,2 справ і матеріалів відповідно², а в 2011 р. — 139,6 справ і матеріалів³. Високий рівень робочого навантаження на суддів місцевих судів цілком прогнозовано призводить і до надмірного навантаження на суддів апеляційних та касаційних судів.

Показовим у зв'язку з цим є досвід Німеччини. Коли середньомісячне навантаження на суддю тут досягло показника 55 справ, німецькі судді заявили, що судова система перевантажена й ситуація потребує негайного вирішення. Натомість вітчизняна судова система роботу в умовах надмірного навантаження починає сприймати як норму, що негативно впливає на ефективність її діяльності.

Внаслідок буквального тлумачення й застосування ст. 124 Конституції України в нашій державі практично немає механізмів позасудового врегулювання спорів, а тому абсолютна їх більшість, незалежно від підстав виникнення спору, розміру вимог чи ставлення сторін, передається на розгляд судів. Крім того, із систематичною періодичністю відбуваються «стрибки» робочого навантаження на суддів за рахунок однотипних спорів зі спільними предметом і підставами. При цьому кількість справ, які надходять до судів для розгляду, зростає в рази

Подібний стан речей зумовлюється багатьма чинниками, серед яких можна виділити кілька ключових, які, на наш погляд, зберігають тенденцію до зростання кількості справ, що потрапляють для судового розгляду.

Насамперед ідеться про те, що внаслідок буквального тлумачення й застосування ст. 124 Конституції України в нашій державі практично немає механізмів позасудового врегулювання спорів, а тому абсолютна їх більшість, незалежно від підстав виникнення спору, розміру вимог чи ставлення сторін, передається на розгляд судів. Крім того, із систематичною

² Див.: Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2013 р. // http://court.gov.ua/sudova_statystyka/Oglyad34/

³ Див.: Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2012 р. // http://court.gov.ua/sudova_statystyka/Oglyad/

¹ Див.: Міжнародні стандарти у сфері судочинства. — К., 2010. — С. 142.

періодичністю відбуваються «стрибки» робочого навантаження на суддів за рахунок однотипних спорів зі спільними предметом і підставами. При цьому кількість справ, які надходять до судів для розгляду, зростає в рази.

Судового розгляду потребують ті справи, в яких є «спір» про «право», реальний і серйозний, що може стосуватися як самого існування права, так і сфери його дії. Результат судового розгляду повинен мати безпосереднє значення для встановлення цього права

Подібний «стрибок» відбувся 2011 р., коли до місцевих та апеляційних судів України надійшло понад 9 млн справ⁴, а судді місцевих загальних судів мали середньомісячне навантаження 139,6 справ і матеріалів (удвічі більше, ніж середні показники наступних років). Цей рік ознаменувався масовими зверненнями з адміністративними позовами до судів тих громадян, які мали статус дітей війни. Вони домогалися перерахунку належних їм згідно із законом виплат, адже на території всієї держави управління Пенсійного фонду України зменшили розмір відповідних виплат усім особам, які мали однаковий статус, з однакових для всіх позивачів підстав.

Тут варто зауважити, що аналіз практики Європейського суду з прав людини (рішення від 25 жовтня 1989 р. у справі «Аллан Якобссон проти Швеції», від 25 квітня 1996 р. у справі «Густафссон проти Швеції», від 27 червня 2000 р. у справі «Фрідлендер проти Франції») дає підстави стверджувати, що судового розгляду потребують ті справи, в яких є «спір» про «право», реальний і серйозний, що може стосуватися як самого існування права, так і сфери його дії. Результат судового розгляду повинен мати безпосереднє значення для встановлення цього права.

Отже, судовий розгляд спору необхідний тоді, коли існує потреба встановлення фактичних обставин справи, надання їм фахової правової оцінки, в чому й полягає завдання суду.

Цілком очевидно, що в ситуації, яка склалася з розглядом судами спорів за позовами осіб зі статусом дітей війни, про ефективне

виконання судом свого завдання не йдеться. Для правильного вирішення подібних правових конфліктів суду було достатньо визначитися з характером спірних правовідносин, правовою нормою, яка їх регулює, і зробити висновок про те, чи правильно відповідач застосував закон в одній, умовно першій справі. У подальшому судовий розгляд кожної з таких справ відбувався в межах окремого судового провадження, по кожній справі суди вчиняли окремі процесуальні дії, хоча фактично в тисячах наступних справ суд повторював один і той самий висновок в окремих рішеннях, змінюючи лише персональні дані позивачів та відповідачів.

Завдання держави полягає не в самій по собі безмежній гарантії окремого судового розгляду кожного конкретного звернення, а в створенні таких механізмів, які б забезпечували ефективне поновлення порушеного права потерпілої сторони. Тому слід шукати шляхи вдосконалення законодавства задля впровадження правових механізмів ефективного розгляду судами великої кількості спорів, що характеризуються однотипністю

Зростання удвічі робочого навантаження на суддів у 2011 р. за рахунок надходження для судового розгляду величезної кількості однотипних позовів осіб зі статусом дітей війни взято для прикладу. Але ці приклади не поодинокі. Такі зростання навантаження вітчизняна судова система регулярно переживає з початку 2000-х рр. Можна згадати хоча б позови про перерахунок пенсій і різних видів допомог, що подавалися вчителями, колишніми співробітниками органів внутрішніх справ, прокуратури, військовослужбовцями, особами, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, жінками, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, позови осіб, які через релігійні переконання відмовлялися від присвоєння індивідуального податкового номера, тощо.

Однією з причин, що призводить до такого стану речей, була й залишається проблема невідповідності законів, які в Україні приймаються з метою підвищення соціального захисту населення, реальним фінансовим можливостям держави. Закон декларує право людини на одержання виплати,

⁴ Див.: Там само.

але органи влади на місцях не реалізують це право у зв'язку з браком бюджетних коштів.

Звісно, для усунення таких передумов слід припинити домінування політичного популізму в законодавчій діяльності. Проте цей чинник не виправдовує того, що в правовій системі нашої держави відсутні дієві механізми, покликані водночас не тільки забезпечити ефективний та якісний судовий розгляд відповідних спорів, але й убезпечити судову систему від аномально різних стрибків рівня робочого навантаження.

Українське законодавство в сучасних умовах тяжіє до постійних змін, і можна з упевненістю стверджувати, що й у подальшому виникатимуть ситуації, подібні до згаданих.

Динаміка розвитку соціально-економічних відносин усе частіше призводить до того, що єдиним діянням одного суб'єкта порушуються права та інтереси численного кола осіб. Конкретний, індивідуально визначений перелік цих осіб досить часто неможливо встановити на момент порушення їх прав та/або на час ухвалення судом рішення. Крім того, персоналізована кількість потерпілих настільки велика, що не дозволяє забезпечити ефективну участь кожного в судовому процесі як позивача. До таких порушень можна віднести, наприклад, порушення у сфері захисту прав споживачів, охорони навколишнього природного середовища, на ринку цінних паперів і фінансових послуг тощо.

Вважаємо, що правова система України повинна відреагувати на нові виклики та потреби суспільства. Завдання держави полягає не в самій по собі безмежній гарантії окремого судового розгляду кожного конкретного звернення, а в створенні таких механізмів, які б забезпечували ефективне поновлення порушеного права потерпілої сторони. Тому слід шукати шляхи вдосконалення законодавства задля впровадження правових механізмів ефективного розгляду судами великої кількості спорів, що характеризуються однотипністю. У цьому контексті хотілося б привернути увагу вітчизняних правників до світового, європейського досвіду, зокрема до поглибленого вивчення інституту так званих масових, колективних, групових позовів.

На жаль, в Україні ця тема перебуває більшою мірою в площині теоретичних досліджень, серед яких можна згадати дисертації В.А. Миколаєць, Ю.Ю. Рябченка, Т.В. Степаненко та ін.⁵

Розуміння позову як масового ґрунтується на його правовій природі — зверненні до суду одного суб'єкта про постановлення судового рішення, що стосується захисту прав і свобод значної кількості осіб (визначеної персонально чи не визначеної), які безпосередньої участі в судовому процесі не беруть і позбавлені можливості висловлювати власні доводи, проте будуть зобов'язані підкоритися висновкам суду

Зарубіжний досвід у сфері впровадження інституту групового позову та перспективи його використання в Україні був об'єктом аналізу наукової статті Ю.В. Білоусова⁶; своє бачення процесуальних особливостей цього інституту висловлювали й Д. Гадомський та Ю.Ю. Трач⁷. Проте теоретичних розробок все ж недостатньо для того, щоб ті чи інші положення, елементи конструкції масового позову набули ознак доктринальності, адже навіть у понятійному апараті спостерігаються неузгодженості. Наприклад, у назві зазначеного позову водночас вживаються означення «масовий», «груповий», «класовий», «колективний». Не завершеною є й дискусія з приводу юридичної природи позовів такого виду та їх класифікації загалом.

Проте вважаємо, що вивчення інституту масового позову не повинне обмежуватися виключно спорами науковців про доцільність вживання того чи іншого правового поняття. Розуміння позову як масового так чи інакше ґрунтується на його правовій природі — зверненні до суду одного суб'єкта про постановлення судового рішення, що стосується захисту прав і свобод значної кількості осіб (визначеної персонально чи не визначеної), які безпосередньої участі в судовому процесі не беруть і

⁵ Див.: Миколаєць В.А. Груповий позов у цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2014. — 20 с.; Рябченко Ю.Ю. Судовий захист прав споживачів: дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 2008. — 208 с.; Степаненко Т.В. Судочинство у справах за позовами про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб: дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 2008. — 181 с.

⁶ Див.: Білоусов Ю.В. Груповий позов: зарубіжний досвід та перспективи його використання в Україні // Університетські наукові записки: часопис Хмельницького університету управління та права. — 2012. — № 1 (41). — С. 295—309.

⁷ Див.: Гадомський Д. Інститут групових (класових) позовів як інструмент захисту порушених або оспорюваних прав // Юридичний журнал. — 2006. — № 10 // <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2440>; Трач Ю.Ю. Деякі аспекти порівняння групового позову та позову на захист невизначеного кола осіб // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. праць. — 2009. — Вип. 43. — С. 334—339.

позбавлені можливості висловлювати власні доводи, проте будуть зобов'язані підкоритися висновкам суду.

Масові позови поділяються на різновиди за певними критеріями: за майновим чинником, за процесуальною ознакою залежно від предмета позову, за ступенем визначення численної групи осіб на час прийняття судом рішення, за характером правового захисту, який надається масовим позовом, за характером спрямованості позовних вимог, за підставами позову та залежно від категорій відповідачів тощо. Наприклад, Г.О. Аболонін виділяє і характеризує прямі й непрямі масові позови, майнові та немайнові, масові позови про присудження та про визнання, визначені й невизначені, публічно-правові та приватно-правові⁸.

Так, прямі масові позови — це позови, які пред'являються в суд на захист прав і законних інтересів значної кількості осіб або які містять вимоги до великої кількості відповідачів (позови на захист прав і законних інтересів значної кількості осіб чи з вимогами до великої кількості відповідачів, а також позови на захист прав та інтересів невизначеного кола осіб).

Непрямі масові позови — це позови учасників (засновників) юридичних осіб до їх керівних органів про відшкодування збитків, завданих юридичній особі керівним органом (похідні позови), заяви про оскарження правових актів органів державної влади, які порушують права та законні інтереси невизначеного кола осіб (масові адміністративні позови).

Майновим масовим позовом є позов, вимоги якого спрямовані на одержання групою осіб майнової вигоди (груповий та похідний позови). Немайновий масовий позов — це позов, який таких вимог не містить (позов про захист прав і законних інтересів невизначеного кола осіб, масовий адміністративний позов).

Груповий позов є також позовом про присудження, оскільки пред'являється позивачем або кількома позивачами, які представляють численну групу осіб і самі входять у цю групу, та містить не тільки звернення до суду з проханням про встановлення суб'єктивних матеріальних прав учасників численної групи осіб, але й вимогу про присудження відповідача до

виконання покладених на нього матеріально-правових обов'язків з відшкодування шкоди чи збитків стосовно всіх учасників численної групи осіб.

За ступенем визначеності численної групи осіб на момент прийняття судом рішення масові позови поділяються на визначені та невизначені

Натомість позов про захист невизначеного кола осіб, похідний і масовий адміністративний позови — це масові позови про визнання, адже являють собою звернення до суду, в яких позивач має на меті встановити суб'єктивні права учасників невизначеного кола осіб або права юридичної особи чи її учасників, а також права і законні інтереси широкого невизначеного кола осіб, порушені правовим актом органу державної влади, що не відповідає закону.

За ступенем визначеності численної групи осіб на момент прийняття судом рішення масові позови поділяються на визначені та невизначені. До визначених масових позовів відносять групові позови на тій підставі, що невизначений характер групи потенційних позивачів у таких позовах — тимчасовий та існує лише на момент пред'явлення їх до суду. Потім згідно з процесуальними нормами склад групи підлягає обов'язковій судовій ідентифікації й до часу прийняття судового рішення приватноправового характеру численна група позивачів є вже визначеною.

До невизначених масових позовів відносяться позови про захист невизначеного кола осіб, похідні та масові адміністративні позови. Невизначений масовий позов — це звернення до суду із заявою, рішення за результатами розгляду якої може бути прийняте щодо численної й невизначеної групи осіб, персональний склад якої з різних причин не можна встановити на час ухвалення судом рішення. Рішення суду в справі за таким позовом носить більшою мірою публічно-правовий характер, ним визнаються неправомірними дії (бездіяльність) відповідача, накладається заборона на вчинення відповідачем певних дій, установлюється обов'язок відповідача здійснити певні дії, створюється судово преюдиція. Особливістю невизначеного масового позову є те, що результат його вирішення судом обов'язковий для широкого й невизначеного на час прийняття судового рішення кола осіб.

⁸ Див.: Аболонин Г.О. Массовые иски. — М., 2011. — С. 10—16.

Публічно-правовими масовими позовами є позови про захист невизначеного кола осіб, похідні й масові адміністративні позови. Ці позови не передбачають можливості майнової компенсації збитків окремим учасникам широкого невизначеного кола осіб. Судовий захист, який надається, має публічно-правовий характер, і можливість розгляду майнових вимог усіх учасників невизначеного кола осіб в одному судовому процесі відсутня. Такі позови захищають загальний інтерес усіх суб'єктів невизначеного кола осіб, але не спроможні забезпечити судовий захист їх приватних майнових інтересів. Натомість приватноправові масові позови — це групові позови на захист прав і законних інтересів численної групи осіб, які забезпечують захист загального інтересу учасників групи та одночасно їх приватних майнових інтересів.

Груповий позов (class action) як класичне явище більш розвинутий у країнах з англосаксонською правовою системою. Модель групового позову, яка існує в цих країнах, більшою мірою застосовується для вирішення питання про відшкодування шкоди чи компенсації матеріальних збитків, і саме це вважається основою захисту прав та законних інтересів позивачів. Законодавчо визначаються й правила так званої сертифікації позовів для визнання їх груповими

Як бачимо, поняття «масовий позов» — досить ємне і дає можливість широкої теоретичної дискусії. Разом з тим особливості судового провадження за такими позовами нас цікавлять здебільшого в контексті можливості їх адаптації та впровадження в правову систему України для практичного застосування. Тому в статті не ставимо за мету доводити правильність чи спростовувати висновки теоретичних досліджень, а пропонуємо звернути увагу на міжнародний практичний досвід у цій сфері.

Варто пам'ятати, що як процесуальний інститут груповий позов був напрацьований судовою практикою англійських судів справедливості ще в середині XVI ст. У процесі історичного розвитку права цей інститут почав широко застосовуватись в Англії і був запозичений багатьма країнами загального права, на розвиток правової системи яких серйозно впливало англійське право (США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Індія та ін.)⁹.

Тому груповий позов (class action) як класичне явище більш розвинутий у країнах з англосаксонською правовою системою. Модель групового позову, яка існує в цих країнах, більшою мірою застосовується для вирішення питання про відшкодування шкоди чи компенсації матеріальних збитків, і саме це вважається основою захисту прав та законних інтересів позивачів. Законодавчо визначаються й правила так званої сертифікації позовів для визнання їх груповими.

Наприклад, у США згідно з правилом 23 Федеральних правил цивільного процесу (Federal Rules of Civil Procedure; далі — Федеральні правила) передбачено певні критерії визнання позову груповим. Такий позов пред'являється однією особою (одним чи кількома учасниками групи або стосовно одного чи кількох учасників групи), яка виступає як представник (представники) всіх осіб — учасників цієї групи, за умови: 1) група настільки численна, що об'єднати в процесі всіх її учасників практично неможливо; 2) існують спільні питання права чи юридичного факту для цієї групи; 3) вимоги або доводи захисту представника групи відповідають вимогам і доводам захисту учасників групи; 4) представники будуть добросовісно й адекватно захищати інтереси групи¹⁰.

Розвиток сучасного світу, глобалізація, динаміка змін у правовідносинах призвели до того, що держави романо-германської правової сім'ї теж замислилися над підвищенням ефективності своїх вітчизняних правових систем шляхом удосконалення процесуальних механізмів захисту прав і законних інтересів численних, а часто й персонально не визначених груп осіб, якщо їх права чи інтереси порушені однією особою внаслідок одного чи кількох, але аналогічних відносно широкого кола осіб діянь

Законодавство США про групові позови, наприклад, Акт «Про неупереджений розгляд групових позовів» (Class Action Fairness Act) від 2005 р., також окремо виділяє поняття «масовий позов» (mass action), визначаючи його як такий груповий позов, яким захищаються права та законні майнові інтереси понад 100 учасників і який має підставою спільні питання права або фактичні обставини (спільні

⁹ Див.: Аболонин Г.О. Знач.праця. — С. 18.

¹⁰ Див.: Там само. — С. 29.

предмет і підстава), що відповідають вимогам юрисдикції (підвідомчості й підсудності) і належать до компетенції федерального окружного суду США¹¹. Тобто тут масовий позов виступає видовим поняттям відносно родового — групового позову.

Країни континентального права у своїх історичних традиціях не мали інституту групового позову в такому вигляді, і процесуальне право тут більшою мірою розвивалося в напрямку індивідуального захисту прав та законних інтересів осіб, а множинність учасників судового розгляду спору врегульовувалася класичними інститутами процесуальної співучасті та представництва.

Проте розвиток сучасного світу, глобалізація, динаміка змін у правовідносинах призвели до того, що держави романо-германської правової сім'ї також замислилися над підвищенням ефективності своїх вітчизняних правових систем шляхом удосконалення процесуальних механізмів захисту прав і законних інтересів численних, а часто й персонально не визначених груп осіб, якщо їх права чи інтереси порушені однією особою внаслідок одного чи кількох, але аналогічних відносно широкого кола осіб діянь. У пошуку шляхів вирішення цього питання континентальні правники звернули увагу на інститут групового позову та із 70-х рр. XX ст. стали активно дискутувати про нього, а згодом і пристосовувати його правила до своїх правових систем.

Результатом цього стала поява й у цих країнах різних моделей масових позовів, які часом досить відмінні між собою, але так чи інакше передбачають особливі правила судового захисту прав численних груп осіб чи їх невизначеного кола.

У Європі інститут масових позовів почали запроваджувати в середині 90-х рр. XX ст., зокрема, Нідерланди його запровадили в 1994 р., Португалія — в 1995 р. На початку XXI ст. до них приєдналися Іспанія, Швеція, Франція, Німеччина та ін. Крім того, необхідність запровадження такого інституту була визнана загалом на рівні Європейського Союзу (ЄС) прийняттям Європейським парламентом та Радою Директиви 98/27/ЄС від 19 травня 1998 р. про

судові заборони на захист інтересів споживачів, в якій зазначено про право подавати груповий позов на захист споживачів їхнім асоціаціям.

Моделі масового позову досить різні, але форма судового захисту, за яким колективні інтереси відстоює один суб'єкт (омбудсмен, прокурор, громадська організація, асоціація тощо) без спеціального на те доручення кожного з учасників групи, — типова для багатьох країн континентального права. Залежно від статусу суб'єкта, уповноваженого звертатися до суду з масовим, груповим позовом, виділяють три його основні моделі: приватний, організаційний та публічний

На теперішній час специфічні правила розгляду позовів як масових, групових успішно функціонують у багатьох країнах світу — США, Канаді, Бразилії, Японії, Філіппінах, Австралії, Білорусі, Російській Федерації, Китаї, а також і в державах — членах ЄС: Великій Британії та Ірландії, Німеччині, Франції, Іспанії, Італії, Бельгії, Швеції, Нідерландах, Португалії. Багато європейських країн або вже запровадили ту чи іншу форму масового, групового позову у сфері захисту прав споживачів та/або відшкодування збитків, або розробляють законодавство про такі позови.

Моделі масового позову досить різні, але форма судового захисту, за яким колективні інтереси відстоює один суб'єкт (омбудсмен, прокурор, громадська організація, асоціація тощо) без спеціального на те доручення кожного з учасників групи, — типова для багатьох країн континентального права.

Залежно від статусу суб'єкта, уповноваженого звертатися до суду з масовим, груповим позовом, виділяють три його основні моделі: приватний, організаційний та публічний.

Найпоширенішим серед європейських країн є організаційний груповий позов, де право захищати колективні інтереси надається громадським організаціям, асоціаціям

Приватний груповий позов (private class action) характеризується тим, що будь-яка особа (фізична чи юридична) може подати його за умови, що така особа має власну вимогу і є членом групи. Організаційний груповий позов (organisational class action) на захист численної групи осіб подають певні організації, не маючи при цьому власних вимог. Яскравий і поширений приклад — позови на захист прав і законних інтересів споживачів, які подаються організаціями споживачів. Якщо закон закріплює

¹¹ Див.: Там само. — С. 37.

право уповноваженого державного органу подавати позов і діяти як позивач, виступаючи у справі від імені певної групи осіб, то йдеться про публічний груповий позов (public class action)¹².

Кожна держава обирає ту чи іншу модель масового позову залежно від особливостей власної правової системи та з урахуванням характеру правовідносин, спори в яких потребують вирішення із застосуванням правил масового, групового позову.

Найпоширенішим серед європейських країн є організаційний груповий позов, де право захищати колективні інтереси надається громадським організаціям, асоціаціям (Німеччина, Франція, Португалія, Італія, Іспанія, Нідерланди, Бельгія). Але інститут приватного групового позову тут також функціонує. Деякі країни йдуть шляхом надання права захисту колективних інтересів також державним органам, омбудсмену, прокурору (Англія, Фінляндія, Білорусь, Російська Федерація).

Особливо цікавий приклад Швеції. Інститут групового позову в цій державі врегульований дуже детально, зокрема Законом про групові позови (Group Proceedings Act). Він розроблявся понад 10 років і супроводжувався суперечками в юридичній спільноті. Однак закон був прийнятий 2002 р., вступив у силу 1 січня 2003 р. і став своєрідним доповненням Кодексу про юридичну процедуру 1948 р. Після прийняття цього закону у Швеції діють практично всі відомі як країнам континентального, так і країнам загального права способи захисту прав групи осіб чи невизначеної кількості осіб. Шведська модель вирішення колективних спорів була адаптована й іншими скандинавськими країнами — Фінляндією, Норвегією, Данією¹³.

Так, у Швеції застосовують усі три моделі групових позовів. Приватний груповий позов може пред'являтися фізичною чи юридичною особою, яка є членом групи та має процесуальну правоздатність щодо як мінімум однієї підстави позову. Некомерційні організації споживачів можуть представляти споживачів або

працівників у сфері споживчого та природоохоронного права в позовах, які стосуються товарів, послуг чи інших предметів суспільного споживання, що пропонуються як результат підприємницької діяльності споживачам переважно для особистого використання. Некомерційні організації, діяльність яких спрямована на захист природи та навколишнього середовища (а також професійні федерації риболовлі, сільського господарства, тваринництва та лісового господарства), можуть пред'являти позови щодо порушень та/або з відшкодування шкоди, завданої навколишньому середовищу.

Різноманітність моделей масового, групового позову та різне їх поєднання в правовій системі тієї чи іншої держави свідчить про те, що цей інститут є доволі гнучким. Це дає змогу використовувати його не лише в класичному розумінні групового позову, притаманному країнам загального права, а й пристосовувати цей інститут до власних потреб та власної правової системи, особливо процесуальної, у країнах континентального права

У Швеції будь-яка організація, незалежно від своїх масштабів, може отримати згоду суду на здійснення представництва своїх членів та суспільства загалом. Зрештою, омбудсмен із прав споживачів, Шведське агентство із захисту навколишнього середовища або будь-яка інша громадська організація, уповноважена владою, може порушити публічний груповий позов¹⁴.

Різноманітність моделей масового, групового позову та різне їх поєднання в правовій системі тієї чи іншої держави свідчить про те, що цей інститут є доволі гнучким. Це дає змогу використовувати його не лише в класичному розумінні групового позову, притаманному країнам загального права, а й пристосовувати цей інститут до власних потреб та власної правової системи, особливо процесуальної, у країнах континентального права. При цьому варто брати до уваги загальні принципи, правила та механізми інституту, а не сліпо копіювати його модель. У протилежному випадку цей інститут не буде ефективним.

Наприклад, Литва свого часу прийняла рішення про запровадження англо-американської моделі групового позову, однак уже в

¹² Див.: Білоусов Ю.В. Знач. праця. — С. 299.

¹³ Див.: Малешин Д.Я. Гражданская процессуальная система России. — М., 2011. — С. 210.

¹⁴ Див.: Гражданский процесс в межкультурном диалоге: Евразийский контекст: Всемирная конференция Международной ассоциации процессуального права, 18—21 сентября 2012 г., Москва, Россия: сб. доклад. / под ред. д.ю.н. Д.Я. Малешина; Международная ассоциация процессуального права. — М., 2012. — С. 523.

процесі його застосування стало зрозуміло, що такі норми не узгоджуються з процесуальною системою загалом. Зокрема, постали питання про те, хто виступає ініціатором групового позову та в якому порядку слід розглядати подібні справи, якщо існують розбіжності серед членів групи¹⁵.

Варто розрізнити поняття «численна група осіб» та «невизначене коло осіб», на захист яких спрямовується пред'явлення масового позову

На нашу думку, тут насамперед варто розрізнити поняття «численна група осіб» та «невизначене коло осіб», на захист яких спрямовується пред'явлення масового позову. Існують ситуації, коли група потенційних позивачів, безумовно, численна (100, 1 тис., 10 тис. осіб тощо), але може бути кількісно та персонально визначена на час ухвалення судом рішення (наприклад, відомо, що внаслідок вибуху чи аварії на певному об'єкті постраждали 300 осіб, які в ньому знаходилися). Однак трапляється, що група потенційних позивачів прогнозовано численна, але на момент вирішення справи судом точну кількість таких осіб неможливо визначити, а тим більше персоналізувати їх (наприклад, унаслідок виготовлення та розповсюдження через мережу роздрібного продажу небезпечного для здоров'я продукту неможливо встановити ні точну кількість споживачів, які придбали цей продукт, ні персоналізувати покупців).

Ці два поняття необхідно розрізнити для розуміння особливостей судового провадження у справах, які порушуються за масовими, груповими позовами, та специфіки правових наслідків судових рішень у цих справах, що проявляються насамперед у процесуальних діях.

Загалом перед тим, як відкрити провадження у справі за масовим, груповим позовом, суд повинен здійснити процедуру так званої сертифікації позову, перевіряючи його відповідність певним умовам. Наприклад, законодавство Швеції визначає, що позов може розглядатися як груповий лише в разі, коли: 1) в основі позову лежать обставини, які є спільними або мають подібний характер вимог для членів групи; 2) груповий судовий розгляд вважається доцільним, незважаючи на

те що деякі вимоги членів групи відрізняються від інших вимог; 3) значну частину претензій, яких стосується позов, не можна так само добре розглянути в разі подачі індивідуальних позовів членами групи; 4) групу належно окреслено щодо її розмірів, меж та інших відповідних визначень; 5) позивач представляє членів групи у справі, враховуючи власні інтереси, фінансові можливості та обставини загалом¹⁶.

У США відповідно до Федеральних правил суду перед тим, як постановити ухвалу про відкриття провадження за груповим позовом, має розглянути наведені позивачем факти, надані для засвідчення відповідності умовам групового позову. Після того, як суд перевірить відповідність поданого позову таким умовам, суддя встановлює, чи має групове провадження суттєві переваги перед іншими процесуальними формами захисту¹⁷.

За загальним правилом ухвалене судом рішення за масовим, груповим позовом є обов'язковим для всіх потенційних учасників групи, незалежно від того, чи вони особисто брали участь у судових засіданнях і чи задоволені результатом судового розгляду

Отже, можна виділити певні умови для відкриття провадження у справі за масовим, груповим позовом. Такий позов має ґрунтуватися на спільних питаннях права/факту для членів групи, а обраний спосіб захисту їхніх прав повинен відповідати спільним інтересам. Для цього ініціаторові позову слід подати якщо не персоналізований перелік потенційних позивачів, то принаймні адекватно обґрунтований опис групи осіб (чи ознаки невизначеного кола осіб), на захист інтересів яких спрямовується позов. При цьому має бути очевидним, що здійснення провадження за масовим, груповим позовом надає значні переваги порівняно з іншими формами судового провадження (індивідуальними чи з використанням класичного інституту процесуальної співучасті). Тільки в такому випадку можна говорити про ефективність цього виду провадження.

Вважаємо, що обов'язок обґрунтувати відповідність масового, групового позову цим вимогам все ж таки повинен лежати на

¹⁵ Див.: Білоусов Ю.В. Знач. праця. — С. 300.

¹⁶ Див.: Захист невизначеного кола споживачів в ЄС та Україні. Спільнота споживачів та громадські об'єднання. Вивчення можливостей розбудови інституту групового позову в Україні. — К., 2009 // http://www.consumerinfo.org.ua/upload/iblock/b62/class_action_eu_ukraine.pdf. — С. 10.

¹⁷ Див.: Там само.

позивачеві — ініціаторові цього провадження. Суд у такому питанні повинен виконувати контролюючу процесуальну роль, а не підміняти собою ініціатора позову.

Ще одна особливість провадження за масовими, груповими позовами проявляється в процесі вирішення питання про згоду потенційних учасників провадження на участь у ньому або про відмову від участі. Це питання чи не найважливіше з огляду на те, що за загальним правилом ухвалене судом рішення за масовим, груповим позовом є обов'язковим для всіх потенційних учасників групи, незалежно від того, чи вони особисто брали участь у судових засіданнях і чи задоволені результатом судового розгляду.

Проведення в групових позовах у правових системах країн загального права історично було спрямоване на задоволення індивідуальних майнових інтересів учасників групи, і ця тенденція зберігається й дотепер. Такі позови здебільшого скеровані на одержання компенсації за збитки

Традиційно для вирішення цього питання застосовуються механізми згоди/відмови чи, іншими словами, участі/неучасті (opt-in/opt-out). Принцип неучасті або відмови (opt-out) полягає в тому, що масовий, груповий позов може автоматично включати всіх осіб, які підпадають під наданий позивачем опис групи, якщо тільки хтось у групі не відмовиться від позову. Принцип згоди або участі (opt-in) означає, що члени групи мають бути сповіщені про позов і повинні отримати можливість у встановлений термін приєднатися до нього¹⁸.

Обидва принципи передбачають необхідність інформування потенційних учасників групи про те, що масовий, груповий позов надійшов для розгляду. Таке інформування відбувається як шляхом особистого повідомлення кожного потенційного учасника групи (якщо такі відомі), так і шляхом використання засобів масової інформації.

Незалежно від способу інформування потенційних учасників групи, принцип неучасті (opt-out) означає, що всі, хто входить до групи за поданим ініціатором позову описом, будуть підкорятися судовому рішенням чи угоді сторін, якщо в певний термін ці потенційні учасники активно не заявлять про своє небажання брати участь у позові. Принцип участі (opt-in),

навпаки, передбачає обов'язкову активну заяву потенційних учасників групи про те, що вони бажають узяти участь у позові. Відповідно й підкорятися судовому рішенням чи угоді сторін будуть лише ті члени групи, які в певний термін заявили про це бажання.

Принцип неучасті застосовується в більшості країн загального права, натомість принцип участі характерний переважно для країн континентального права. Держави — члени ЄС, де запроваджено масові, колективні позови, здебільшого обирають принцип участі, за винятком Нідерландів і Португалії. Однак деякі країни (наприклад, Данія), зважаючи на специфіку правовідносин, надають суду право вирішувати, який принцип (участі або неучасті) слід застосовувати. Правила розгляду масових позовів у цій державі передбачають загальний принцип участі, проте суд на свій розсуд може вирішити про необхідність застосування моделі неучасті за умови, що представниками групи повинні бути лише державні органи¹⁹.

Варто також звернути увагу на таку особливість процедури провадження за масовим, груповим позовом, як доступні засоби судового захисту. Цілком очевидно, що для потенційних позивачів головною якісною характеристикою судового розгляду є спосіб захисту їх індивідуальних, особистих інтересів.

Проведення в групових позовах у правових системах країн загального права історично було спрямоване на задоволення індивідуальних майнових інтересів учасників групи, і ця тенденція зберігається й дотепер. Такі позови здебільшого скеровані на одержання компенсації за збитки.

Відшкодування допускається до присудження чи визнається умовою мирової угоди в провадженні саме за груповим позовом, й окремого звернення кожного учасника групи з індивідуальним позовом часто не вимагається (США, Канада, Австралія). Деякі країни континентального права запровадили процедури розгляду групового позову, які передбачають можливість учасника групи вимагати відшкодування індивідуальних збитків у межах цього провадження (Італія, Швеція, Нідерланди, Фінляндія, Іспанія).

¹⁸ Див.: Там само. — С. 63.

¹⁹ Див.: Там само. — С. 58.

Проте більшість країн максимально використовує гнучкість інституту масового, групового позову й запроваджує додатково такі правила, які дозволяють захистити публічні та колективні інтереси загалом і надають можливість кожному учаснику групи в подальшому вирішити питання про вчинення конкретних дій на захист власних індивідуальних інтересів за необхідності.

Наприклад, в Італії, крім масових позовів у сферах захисту прав споживачів, навколишнього природного середовища, регулювання ринку цінних паперів, захисту від дискримінації, які були введені на виконання директив ЄС, тепер існують публічні групові позови. Такі позови можуть подати в адміністративні суди уповноважені органи або юридичні особи, які мають право вимагати захисту проти бездіяльності з боку органів державного управління у формі винесення судового наказу. Збитки в таких випадках не присуджуються, але суди можуть зобов'язати органи державного управління (як відповідачів) виконати покладені на них обов'язки. У свою чергу зацікавлені особи мають право вимагати відшкодування збитків у цивільних судах шляхом подання індивідуального позову чи приватного групового позову згідно з процедурою, встановленою Споживчим кодексом²⁰.

Згідно з Цивільним кодексом Нідерландів за допомогою колективної подачі позову можна використати будь-який засіб судового захисту, крім матеріального відшкодування. Як правило, вимоги позивачів спрямовані на декларативний захист (шляхом визначення прав та обов'язків сторін) і на судову заборону для відповідальної сторони з вимогою вчинити дію або утриматися від учинення певних дій стосовно інших сторін. У подальшому зацікавлені сторони повинні ініціювати окремі позови з метою доведення наявності збитків і причин їх виникнення, якщо бажають відшкодування заподіяної шкоди. У такий спосіб дві процедури підкріплюють одна одну шляхом надання права подати колективний позов, який використовується для вирішення питань права без фінансового ризику як для заявників, так і для відповідальної сторони²¹.

Шведський Закон про групові позови регулює ці позови в судах загальної юрисдикції, причому застосування такого інституту не обмежується якоюсь галуззю права. Усі три моделі позовів, передбачені цим Законом (публічні, організаційні та приватні), дають позивачу можливість вимагати винесення судового наказу або відшкодування шкоди, завданої окремим членам групи осіб. Як групові позови можуть розглядатися вимоги до відповідача про вчинення визначених дій (наприклад, зупинити певну діяльність) та/або прохання про декларативні рішення (визначення прав і обов'язків сторін)²².

Масовий позов як особливий процесуальний механізм досить ефективний і виконує такі основні завдання: розширення доступу до правосуддя, процесуальна економія та вплив на поведінку

Як бачимо, багатогранне поняття масового позову, різноманітність його видів, гнучкість як правового інституту дає для країн не тільки загального, а й континентального права широкі поле розсуду в питаннях адаптації цього інституту до власних потреб і введення подібних механізмів у власні правові системи. Крім того, досвід країн романо-германської правової сім'ї в застосуванні інституту масового позову є більшою мірою позитивним. Правники значної кількості цих країн погоджуються з тим, що масовий позов як особливий процесуальний механізм досить ефективний і виконує такі основні завдання: розширення доступу до правосуддя, процесуальна економія та вплив на поведінку²³.

Українське законодавство поки що має лише зародки цього механізму. Закон від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ «Про захист прав споживачів» у п. 9 ч. 1 ст. 25 передбачає, що об'єднання споживачів мають право звертатися з позовом до суду про визнання дій продавця, виробника (підприємства, що виконує їх функції), виконавця протиправними щодо невизначеного кола споживачів і припинення цих дій. При задоволенні такого позову суд зобов'язує порушника довести рішення суду у встановлений ним строк через засоби масової інформації або іншим способом до відома споживачів. Рішення суду, що набрало законної сили, про визнання дій продавця, виробника (підприємства, що виконує їх

²⁰ Див.: Гражданский процесс в межкультурном диалоге ... — С. 538.

²¹ Див.: Там само. — С. 537

²² Див.: Там само. — С. 539.

²³ Див.: Там само. — С. 508.

функції), виконавця протиправними щодо невизначеного кола споживачів є обов'язковим для суду, що розглядає позов споживача щодо цивільно-правових наслідків їх дій з питань, чи мали місце ці дії і чи були здійснені вони цими особами.

Україна не виправдано зволікає з розширенням сфер застосування правил масових позовів, хоча така необхідність яскраво проявляється в останні десятиліття значною кількістю однотипних спорів щодо перерахунку пенсій, допомог та інших видів соціальних спорів, які надходять для судового розгляду у вигляді індивідуальних позовних заяв мільйонів громадян

На жаль, така прогресивна норма більшою мірою ефективно не реалізується в існуючому правовому полі, оскільки не знайшла розвитку, зокрема, в процедурному та процесуальному сенсі. Процесуальне законодавство нашої країни щодо виконання подібного роду рішень дійсно передбачає спрощений порядок доведення споживачем своїх вимог щодо відшкодування шкоди — індивідуальне звернення до суду із заявою про видачу судового наказу (ст. 96 Цивільного процесуального кодексу України). Але цього видається недостатньо, адже залишається власне неврегульованою сама процедура ініціювання та вирішення цього позову, його сертифікації як масового.

Більше того, вважаємо, що Україна не виправдано зволікає з розширенням сфер застосування правил масових позовів, хоча така необхідність яскраво проявляється в останні десятиліття значною кількістю однотипних спорів щодо перерахунку пенсій, допомог та інших видів соціальних спорів, які надходять для судового розгляду у вигляді індивідуальних позовних заяв мільйонів громадян.

Якщо проаналізувати характер цих позовів, можна дійти висновку, що вони мають усі ознаки, характерні для таких видів масових позовів, як невизначені, публічно-правові, масові адміністративні позови на захист невизначеного кола осіб. Кваліфікація сукупності подібних спорів як масового позову, на нашу думку, не викликає сумнівів. Так само очевидно, що вимоги цього позову спрямовуватимуться на прийняття судом декларативного рішення (визначення прав і обов'язків сторін), а тому судова процедура не потребуватиме механізму

визначення індивідуального розміру компенсації кожного учасника групи.

Проте чи не найскладнішим питанням, яке в цьому випадку підлягає вирішенню, є визначення адекватного представника групи в такому масовому позові. На наше переконання, в зазначених правовідносинах з огляду на суб'єктивні характеристики середньостатистичного позивача в цих провадженнях (як правило, пенсіонери, незахищені верстви населення, які потребують посиленого соціального захисту) найбільш прийнятним представником групи буде не її окремий член — фізична особа, а державний орган. Адже особливість масового адміністративного позову полягає в тому, що рішення в справі за таким позовом носить більшою мірою публічно-правовий характер і спрямовується на визнання неправомірними дій (бездіяльності) відповідача, покладення на нього обов'язку здійснити певні дії.

Прокуратура України може стати тим державним органом, який на конституційних засадах буде спроможний забезпечити представництво інтересів невизначеного кола фізичних осіб у масовому адміністративному позові з метою захисту

В Україні діє єдина система органів прокуратури з конституційними повноваженнями (ст. 121 Конституції), які полягають, зокрема, в представництві інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом, а також у нагляді за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами.

На сьогодні прокурорський нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів здійснюється Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурами згідно зі ст. 1 Закону від 5 листопада 1991 р. № 1789-ХІІ «Про прокуратуру». Новий Закон «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII, який набере чинності 25 квітня 2015 р., також передбачає, що прокуратура України в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави, в тому числі представництво інтересів

громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом.

За таких обставин вважаємо, що прокуратура України може стати тим державним органом, який на конституційних засадах буде спроможний забезпечити представництво інтересів невизначеного кола фізичних осіб у масовому адміністративному позові з метою захисту не лише прав і свобод людини, а й загальних інтересів суспільства.

Розумна адаптація тих чи інших правил масового позову до вітчизняного законодавства дасть Україні ще один ефективний та водночас процесуально економний судовий механізм захисту прав і свобод людини та громадянина

Зрештою, про ті чи інші особливості впровадження в масових позовах можна й потрібно дискутувати. Неможливо створити ідеальний правовий механізм, який би одразу після впровадження на практиці запрацював з максимальною ефективністю та не виявляв певних недоліків. Те ж саме можна сказати й про інститут масового позову.

Проте ми переконані, що побоювання щодо можливості впровадження цього інституту в українську правову систему не повинні гальмувати її розвиток загалом. Позитивних наслідків використання механізмів масового позову для захисту прав і законних інтересів численного

кола осіб незрівнянно більше: це й розширення доступу громадян до суду, і знищення причин, які призводять до різких коливань робочого навантаження на суддів, і процесуальна економія.

Крім того, в реаліях сьогодення впроваджувати в нашій державі подібні механізми актуально, як ніколи. Не секрет, що судовий розгляд справи як процедура потребує значних фінансових бюджетних затрат. При розгляді позову як масового вартісна процедура судового розгляду відбуватиметься лише в одній справі. Вимоги окремих членів групи, якщо й виникатимуть, то задовольнятимуться спрощеним способом, і не витрачатимуться бюджетні кошти на вирішення всіх однотипних справ окремо.

Масові позови — оптимальний механізм для вирішення спорів із численною кількістю позивачів. Це визнають у світі, до широкого застосування інституту масового позову рухаються держави — члени ЄС. Тому вивчення позитивного світового досвіду в цьому питанні та розумна адаптація тих чи інших правил масового позову до вітчизняного законодавства дасть Україні ще один ефективний та водночас процесуально економний судовий механізм захисту прав і свобод людини та громадянина.

До відома авторів

До розгляду у «Віснику Верховного Суду України» приймаються оригінали авторських статей (матеріалів) обсягом не більше одного авторського аркуша (40 тис. знаків) українською мовою у друкованому та електронному вигляді (формат текстового файла .rtf або .doc, кегль шрифту 14 pt, інтервал між рядками 1,5). Рукописні оригінали не приймаються.

Оригінал має бути обов'язково підписаний автором (усіма співавторами). До нього додаються фото авторів (розмір 10×15 см), віддруковані на фотопапері без тиснення або записані на електронному носії (формат відповідного файла .jpg, розподільна здатність зображення 300 dpi), а також короткі анкетні дані: прізвище, ім'я та по батькові, місце роботи, посада, вчений ступінь, адреса (із зазначенням поштового індексу та адміністративного району, в тому числі в місті), контактні телефони, факс, адреса електронної пошти, ідентифікаційний номер, письмовий дозвіл видавництва на обробку та зберігання персональних даних. Ілюстрації (фотографії) до тексту також мають супроводжуватися відповідними підписами.

Згідно із чинною постановою Президії ВАК України від 15 січня 2003 р. №7-05/01 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» наукові статті повинні

мати такі необхідні елементи: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких пропонується розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

До тексту статті долучається анотація (у середньому — 500 друкованих знаків) українською мовою, а також рішення кафедри ВНЗ чи відділу наукової установи про рекомендацію статті до опублікування.

Якщо статтю або окремі її фрагменти (цитати, епіграф тощо) перекладено українською мовою з російської, англійської або іншої іноземної мови, необхідно подати ксерокопію оригіналу.

Автори мають дотримуватися таких вимог до оформлення посилань на літературні джерела: зазначити прізвища авторів, укладачів, відповідальних редакторів та інших, видавництво, рік і місце видання, загальну кількість сторінок або

номер сторінки, з якої взято цитату. Бібліографічний опис іноземних джерел потрібно подавати мовою оригіналу, долучаючи до статті ксерокопії титульних сторінок цих видань. Нумерація виносок має бути єдиною для всієї статті (а не для кожної сторінки окремо), наводити їх слід на відповідних сторінках, а не в кінці статті.

При посиланні на нормативно-правовий акт необхідно зазначити його повну назву, дату прийняття, номер (для відомчих — коли і ким затверджено), коли й за яким номером зареєстровано в Міністерстві юстиції України, а також офіційне джерело опублікування первісного тексту та змін і доповнень.

Автори не повинні передавати ці ж матеріали іншим виданням до вирішення питання про їх опублікування у «Віснику Верховного Суду України». Редакція може не поділяти думку авторів статей. Відповідальність за достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах, точність посилань на нормативні акти й інші джерела несуть автори.

Рукописи повертаються лише за умови, якщо їх доопрацювання буде визнано доцільним. Редакція має право редагувати, скорочувати надіслані матеріали та змінювати їхні назви з подальшим погодженням з автором.